

Németh Barbara

A KISGYERMEKEK HANGJA

AZ „EARLY CHILDHOOD VOICES: CHILDREN, FAMILIES, PROFESSIONALS” CÍMŰ KÖNYV JELENTŐSÉGE A GYEREKRÉSZVÉTEL RŐL SZÓLÓ DISKURZUSBAN

„A gyerek.
száz részből áll.
A gyereknek van
száz nyelve.
száz keze.
száz gondolata.
száz gondolkodási módja.
játszani, beszélni.
Mindig száz...”¹

Az ENSZ közgyűlése által 1989-ben elfogadott, a Gyermek jogairól szóló Egyezmény (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) szerint minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy kifejezhesse a véleményét, és azt figyelembe is vegyék. A 12. cikk így fogalmaz: „Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa a véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.” Számos dokumentum és konceptuális modell támogatja a cikk alkalmazását és a gyerekérvétel átfogó értelmezését,² és növekvő figyelem kíséri a gyerekekkel kapcsolatos szakmákban.³ A szakirodalom nagyobb része azonban a serdülőkre és a formális döntéshozatali folyamatokra irányul, és kevés szó esik arról, hogyan segíthető elő a gyerekek részvétele a fiatalabb korosztályok esetében, illetve a hétköznapi helyzetekben. Ez a hiány adja az *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals*⁴ című tanulmánykötet igazi jelentőségét, mely 2024-ben jelent meg a Springer Kiadónál.

2020-ban, a koronavírus-járvány közepén, az ausztráliai Charles Sturt University online konferenciát szervezett a kisgyermek meghallgatásáról – különböző családi, nevelési, döntéshozatali kontextusokban – *Early Childhood Voices* („Koragyermekkor hangok”) címmel. Az itt megindult nemzetközi, szakmaközi párbeszédből született a tanulmánykötet, amely jól példázza, hogy a gyerekjogok végrehajtása korántsem csak a jogászok hatásköre.

A kötet a születéstől kezdve nyolcéves korig tartó időszak vonatkozásában vizsgálja a gyerekek meghallgatásának, részvételének lehetőségeit az őket

érintő témákban és döntések meghozatalában. Negyvenhat szerző tizenkét országban végzett kutatásait összegzi, melyek verbális és nonverbális (például képi, rajzi) adatokra támaszkodva elemzik a gyerekek, családok és szakemberek tapasztalatait. A kötet egyaránt nyújt elméleti háttérrel, gyakorlati szempontokat és empirikus bizonyítékokat a kisgyermekre való odafigyelés, meghallgatásuk támogatásának fontosságáról. Foglalkozik a kisgyermek társas és kognitív fejlődésével, valamint a kisgyermek nevelő családok jóllétével, támogatásával is. A diszciplináris sokféleség ellenére minden fejezet referenciapontját a Gyermekjogi Egyezmény egyik alapelve, a részvétel adja, mely a gyerekeket a saját életük kompetens, aktív alakítójaként és jogaik alanyaként ismeri el. Különösen a vélemény kifejezéséhez, figyelembevételéhez és a véleménynyilvánítás szabadságához való jogok (12. és 13. cikk) megvalósítására fókuszál, melyhez több szakterület bekapcsolódására, kompetenciájára van szükség. A szerzők között ezért szerepel kisgyermeknevelő, oktatási szakember, jogász, pszichológus, szociális munkás, logopédus, nyelvész, tolmács és filozófus is. A kötet szakmaközi megközelítése színes képet ad a kisgyermek hangjának támogatásáról, valamint a véleményük meghallgatására és dokumentálására szolgáló módszerek sokféleségéről.

A könyv témáit másrészt az ENSZ tagállamai által 2015-ben elfogadott fenntartható fejlődési célok („sustainable development goals”, SDG-k) tartják össze. A szerzőket felkérték, hogy írásukkal kapcsolódjanak a 17 cél némelyikéhez, melyeket a gazdasági növekedés, a társadalmi integráció és a környezetvédelem szempontjainak összehangolására törekedve

határoztak meg. A bevezető fejezet összefoglaló táblázata rámutat, hogy a gyerekrésztétel mindegyik SDG elérésében szerepet játszik, a szerzők leggyakrabban mégis a jó egészséghez és jóllétéhez (1. cél), a minőségi oktatáshoz (4. cél) és az egyenlőtlenségek csökkentéséhez (10. cél) kapcsolták. Ez is arra utal, hogy a gyerekek hangjának meghallgatása szorosan összefügg a többi jog érvényesülésével. Az SDG-kkel kapcsolatos szempontok szerepeltetése a kötetben közelebb hozza a valósághoz ezeket a kissé elvont és elfeledett globális célokat, és rámutat, hogy mi mindent tehetünk egyénként az „itt és most”-ban a fenntartható fejlődésért.

A kötet hívószava mindazonáltal nem a részvétel, hanem annak egy dimenziója, a *hang* („voice”). Laura Lundy⁵ gyerekrésztétel-modellje szerint a 12. cikk végrehajtásához szükség van térre, hangra, közönségre és befolyásra is. Ahogy azt Carmel Ward és Laura Lundy a kötetben a kisgyermekkorra specifikusan is kifejtik, a gyerekeket segíteni kell abban, hogy megtalálják a hangjukat, és megfelelő információt és támogatást kell kapniuk ahhoz, hogy minél jobban ki tudják fejezni magukat. Azt, hogy a gyerekrésztételnek miért e dimenziójára fókuszál a kötet, magyarázhatja a szerkesztők neveléstudományi háttere és a téma – a vizsgált korosztály – is, hiszen az első nyolc életévben nagyon sok minden történik a gyerekek nyelvfejlődése, érzelmszabályozása, valamint más kognitív és társas készségei terén. A gyerekek hangjának középpontba helyezése ugyanakkor egy további szempontból is fontos. A gyerekrésztételről szóló szakmai diskurzus jórészt a döntéshozatalban való részvétellel foglalkozik, legyen szó egy gyerek egyéni életét érintő, például elhelyezési, gyermekvédelmi, egészségügyi döntésekről vagy a gyerekek csoportját érintő, kollektív döntésekről, például a jogalkotásban, közügyekben való részvétéről.⁶ A kötet egyik különlegessége, hogy az önkifejezés tágabb kontextusát vizsgálja, mellyel a „célvezérelt” részvétel mellett azokat a helyzeteket is vizsgálja, melyeknek nincsen kifejezett tétje, se kicsi, se nagy. Maga a 12. cikk sem a döntéshozatalban való részvételt nevesíti, hanem a gyereket „érdeklő kérdésekben” való véleménykifejezés jogát fogalmazza meg. A kötet szerzői közül többen is bemutatnak olyan kezdeményezéseket, melyek a gyerekek érzelmi (Andi Salamon), nyelvi (Michelle Pascoe és szerzőtársai) vagy képi önkifejezését segítik (Jenny Dwyer, Amy MacDonald, Shukla Sikder), és melyek platformot biztosítanak arra, hogy a gyerekek kortársaikkal vagy a felnőttekkel kommunikáljanak, megéljék, kibeszéljék az érzéseiket. Linda Mahony és Angela Fenton a szülők különválása, illetve házasságának felbomlá-

sa, valamint a gyermekbántalmazás esetein keresztül mutatja be annak fontosságát, hogy a gyerekek és a szakemberek kommunikálni tudjanak érzékeny témákról. Sarah Eagland, Michael Curtin és Tracey Parnell pedig egy olyan ausztráliai rehabilitációs programot mutat be, amely egy tűzvészt követően támogatja a gyerekeket abban, hogy megértsék a saját érzelmi reakcióikat, és ki tudják fejezni az érzéseiket és tapasztalataikat.

A hagyományos gyermekjogi keretben a vélemény kifejezéséről beszélünk, és aránytalanul kevés szó esik az érzések kifejezéséről. A kötet egyik tanulmányának szerzői, Ward és Lundy arra hívják fel a figyelmet, hogy az érzelmek a gyerekek véleményének egy fontos dimenzióját jelentik. Ez azért is különösen fontos, mert minél fiatalabb egy gyerek, annál inkább az érzelmei dominálnak a gondolatai helyett, ráadásul az is kevésbé vitatható, hogy az érzelmerkifejezésre minden gyermek képes, függetlenül a korától. A szerzők kiemelik, hogy a 12. cikk életkorra és érettségre vonatkozó kitétele a vélemény figyelembevételére vonatkozik, nem pedig annak kifejezésére. A kötetben egyes szerzőktől filozófiai (Stephen Kemmis és Andi Salamon), más szerzőktől fejlődéslélektani fókuszú (Andi Salamon) elemzéseket is olvashatunk a csecsemők interakcióinak és érzelmi megnyilvánulásainak jelentőségéről. Salamon rámutat, hogy a csecsemők születésüktől fogva kifinomult szociális képességekkel rendelkeznek, amelyek megalapozzák az érzelmi kommunikáció fejlődését az első életévben. Ezeket a veleszületett képességeket gyakran alábecsülik, pedig a csecsemők kommunikációjának megértésével – a félreértések megelőzésével – elkerülhetők bizonyos problémák. A kötet szerzői emlékeztetnek, hogy a részvétel elősegítése minden életkorban szükséges és lehetséges, és a koragyermekkor tapasztalatoknak hatása van a fizikai, a szociális, az érzelmi, az intellektuális és a spirituális fejlődésre, valamint a környezettel való kapcsolat alakulására is.

A nyelvi fejlődés négy fejezetnek is a középpontjába kerül. A szerzők bemutatják, hogy milyen kihívásokkal küzdenek a gyerekek többnyelvű környezetben (Karla N. Washington és szerzőtársai, valamint Michelle Pascoe és szerzőtársai), milyen fontos a bevándorló gyerekek anyanyelvhasználatának megőrzése (Van H. Tran és szerzőtársai), és elemzik a beszédfejlődés univerzális mintázatait is (Sharynne McLeod, Kathryn Crowe és Jane McCormack). A kötet amellet érvel, hogy a nyelvfejlődés megértésével támogatni lehet a gyerekek részvételét a számukra fontos kérdéseket illetően, és csökkenthetők az egyenlőtlenségek az oktatásban és a társadalmi életben.

A tanulmányok számos példát nyújtanak arra, hogy hányféle jelentése van a kisgyermek hangjának a verbalitáson túl is. A szerzők több alkalommal visszatérnek Malaguzzi fent idézett verséhez és a hozzá köthető Reggio-pedagógia alapelveihez,⁷ miszerint a gyerekek „százféle nyelven” tudják kifejezni magukat. Ward és Lundy kiemeli ebben a körben a cselekvés, a hangszín, a csend, a játék és a rajz szerepét. Anne Suryani és szerzőtársai a mindennapi játékelmények önkifejezést segítő szerepéről írnak, Jenny Dwyer, Amy MacDonald és Shukla Sikder tanulmányából pedig kiderül, hogy a különböző grafikai kifejezőmódok – a firkáktól a fantáziaszülte rajzokon keresztül a szabványos szimbólumok használatáig – hogyan segítenek a gyerekeknek kifejezni önmagukat és matematikai gondolkodásukat. A gyerekek ráadásul váltakozva használják a kommunikáció explicit és szimbolikus formáit, a legkifejezőbb, illetve számukra leginkább megfelelő módját keresve (Linda Mahony és szerzőtársai). Ez a „nyelvi” sokféleség egyszerre lehet frusztráló és felszabadító a felnőttek számára. Oda kell figyelni a részletekre, ugyanakkor a sokféleség lehetőségeket is rejt a gyerekek bevonására, részvételük előmozdítására.

A kötet fontos üzenete, hogy a részvételi jog nem a gyerekek képességén, hanem sokkal inkább a felnőttek támogatásán múlik. Ez fokozottan érzékelhető a fiatalabb korosztálynál, ezért a családok és szakemberek szerepe hangsúlyos téma az egész kötetben. Mahony és szerzőtársai például kiemelik, hogy a felnőtteknek érzékenynek kell lennie arra, hogy a gyerekek mikor, milyen módon tudják a legautentikusabban kifejezni magukat. Ez helyzettől függő lehet, emiatt nemcsak arra van szükség, hogy a felnőttek megkérdezzék a gyerekeket, hanem az is fontos, hogy megfigyeljék a viselkedésüket (Lundy és Ward). A kötetben helyet kap olyan programok bemutatása is, amelyek kifejezetten a szülők támogatását célozzák a kisgyermekük nevelését illetően (Hannah Hale, Elspeth McCartney és Muriel MacKenzie), valamint olyan kutatásoké is, amelyek az intézményi dolgozók vezetői stílusát vizsgálták a szakemberek fluktuációjával összefüggésben (Belinda Downey, Will Letts és Sharynne McLeod). Ahogy azt Stephen Kemmis és Andi Salamon megjegyzi, a gyerekjogok érvényesítése csak olyan felnőttek által lehetséges, akik megértik, hogy mekkora hatalommal rendelkeznek a kisgyermek hangjának érvényesülése felett. „Kritikusan el kell gondolkodnunk azon, hogy szavaink, cselekedeteink és kapcsolataink milyen sokféleképpen teszik lehetővé vagy korlátozzák a valahová tartozásukat, a létüket, és valakivé válásukat” – fogalmaznak a szerzők.⁸

A kötet 18 fejezete négy nagyobb szerkezeti egységet alkot. Az első rész elméleti bevezető arról, hogy miért fontos a gyerekek hangja, és mit jelent ez a kisgyermek vonatkozásában. A második rész, mely a kötet leghosszabb része, a hétköznapi helyzetekre fókuszál. Olvashatunk például a csecsemők interakciójáról, a játékos tanulásról, a barátságok szerepéről, a nyelvfejlődés támogatásáról és univerzális mintázatairól. A harmadik rész olyan nehéz időszakokat, sérülékeny helyzeteket vizsgál, amikor a gyerekek védelmére való fókuszálás miatt a gyerekek hangjára való odafigyelés még könnyebben a háttérbe szorulhat. Ilyen lehet például a szülők különválása, egy bántalmazási helyzet, egy tűzvész vagy egy pandémia is. A negyedik részben pedig olyan tanulmányokat olvashatunk, melyek a szakemberek által tapasztalt kihívásokat, az általuk levont tapasztalatokat összegzik.

A gyerekrészvétel egyszerre lehet cél és eszköz, amit a kötet számos példával támaszt alá. Némely fejezet inkább jogként, célként értelmezi a gyerekek meghallgatását. A szerzők különböző kontextusokban és szempontokból vizsgálják az elv érvényesülését, például az óvodákban (Lysa Dealtry és Laura McFarland), a korosztályi sajátosságok mentén (Stephen Kemmis és Andi Salamon) vagy a lányok matematikai, természettudományi területeken való részvétele kapcsán (Suryani és szerzőtársai). Más fejezetek eszközként tekintenek rá, és számos jó gyakorlatot mutatnak be a gyerekek véleményének megismeréséről, a gyerekek bevonásáról. Megtudhatjuk például, hogyan vettek részt a gyerekek a tanulmánykötet apropóját adó konferencián (Sharynne McLeod, Kathryn Crowe és Jane McCormack), de az empirikus kutatásokat bemutató tanulmányok módszertani inspirációt adnak a gyerekek körében végzett kutatásokhoz. Voltak olyan kutatók, akik nem riadtak vissza attól sem, hogy játékos formájú fókuszcsoportos beszélgetéseket folytassanak óvodásokkal (Támara Pribišev Beleslin és Sanja M. Partalo, valamint Fernanda Liberali és szerzőtársai.). Készítettek egyéni interjúkat (Beleslin és Partalo), rajzvizsgálatokat (Karla N. Washington és szerzőtársai) és multimodális anyagokat, vagy például gyerekekről készült fényképeket is elemeztek (Liberali és szerzőtársai). A szerzők jellemzően kvalitatív módszertant alkalmaztak, izgalmas kivételt jelent Dealtry és McFarland tanulmánya, akik egy vignettákon alapuló önkitöltős módszert fejlesztettek 3–5 éves gyerekek megkérdezésére. Bizonyos esetekben a szerzők olyan közléseket is vizsgáltak, melyeket nem kifejezetten a kutatás érdekében rögzítettek (Liberali és szerzőtársai). A kötet rámutat, hogy nemcsak a gyerekektől, hanem a körülöttük lévő felnőttektől, például a csa-

ládagoktól, a szakemberektől is érdemes adatot gyűjteni a gyerekek részvételi jogainak érvényesüléséről. Ez azért is fontos, mert a gyerekrészvétel elvének növekvő népszerűsége olyan gyakorlatok elterjedéséhez vezethet, amelyek által a jószándék ellenére is sérülnek az etikus, biztonságos részvétel elvei a gyerekek kutatásokba, konzultációkba való bevonása során.⁹

Az *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals* című tanulmánykötet a szakirodalom gyors bővülése közepette hasznos forrása lehet a gyerekrészvétellel foglalkozóknak. A kötet világossá teszi, hogy a csecsemőkre és a kisgyermekekre éppúgy vonatkoznak a gyerekjogok, mint a serdülőkre. A véleménykifejezéshez való jog részeként az érzelmi kifejezés fontossága is figyelmet kap, és a konkrét döntéshelyzeteken túl az olyan hétköznapi helyzetekre is, melyekben a gyerekek megélhetik cselekvőképességüket, tapasztalatot szerezhetnek arról, hogy mennyire tartják tiszteletben a személyiségüket, és gyakorolhatják a részvételhez szükséges kognitív és társas készségeiket. A kötet ötleteket nyújt a jó gyakorlatok kialakításához, és ráébreszti az olvasót, hogy ha nem is a gyerekjogi, gyerekrészvételi keretben, de Magyarországon is működnek hasonló példák. A gyerekrészvételről egyelőre kevés magyar nyelvű forrás érhető el, miként ez a kötet is egyelőre csak angol nyelven hozzáférhető. Nem alapozó ismereteket kíván nyújtani az érdeklődők számára, hanem arra mutat rá, hogy a konceptuális háttér ismerete nélkül is számos szakterület tehet a gyerekrészvétel előmozdításáért. Más jogokhoz hasonlóan, a gyerekrészvételről szóló diskurzus sem korlátozódhat csupán az emberi jogi, gyerekjogi szakemberekre, hanem az összes gyerekekkel foglalkozó szakma bevonására szükség van. A kötet segítséget nyújthat a hazai szakembereknek abban, hogy akármilyen háttérük is van, felismerjék saját erejüket és kompetenciájukat a gyerekek hangjának hallhatóbbá tételében.

JEGYZETEK

1. Részlet Loris Malaguzzi olasz neveléstudós „Invece il cento c'è” című verséből [N. B. fordítása]; angol fordítása elérhető: <https://www.reggiochildren.it/en/reggio-emilia-approach/100-linguaggi-en/>.
2. Lásd például az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 12. általános kommentárját – Committee on the Rights of the Child: General comment No. 12 (2009), The right of the child to be heard, UNCRC/C/GC/12, 20 July 2009 –, valamint Laura LUNDY: „Voice” is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *British Educational Research Journal*, 2007/6, 927–942, <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>.
3. Ezt testesíti meg például az Európa Tanács vonatkozó kézikönyve: *Listen – Act – Change. Council of Europe Handbook on children's participation*, eds. Anne CROWLEY – Cath LARKINS – Luís Manuel PINTO, Council of Europe, 2020.
4. *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals*, eds. Linda MAHONY – Sharynne McLEOD – Andi SALAMON – Jenny DWYER, Springer International Publishing, 2024, <https://doi.org/10.1007/978-3-031-56484-0>.
5. Lásd LUNDY (2. vj.).
6. Gerison LANSDOWN: *Every Child's Right to be Heard. A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No 12*, Save the Children UK, 2011.
7. Lásd MALAGUZZI (1. vj.).
8. Stephen KEMMIS – Andi SALAMON: Language and Life: Going into Space, in *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals*, eds. Linda MAHONY – Sharynne McLEOD – Andi SALAMON – Jenny DWYER, Springer International Publishing, 2024, 42, https://doi.org/10.1007/978-3-031-56484-0_3.
9. Vö.: Committee on the Rights of the Child (2. vj.).